

INTERVIEWSAMTALE

OM AT BEDRIVE FORSKNING I ET POLITISERET FELT

En interviewsamtale med migration som genstandsfelt med Ninna Nyberg Sørensen og Mikkel Rytter, transskriberet og redigeret af Tina Gudrun Jensen

Hvad er antropologiens bidrag til studier af migration, og hvad er betingelserne for at bedrive forskning på migrationsområdet i Danmark, set i lyset af aktuelle diskussioner om flygtninge, integration – og ikke mindst om forskeres positioner i debatten? Disse spørgsmål har tre antropologer diskuteret i en interviewsamtale til dette temanummer af *Tidsskriftet Antropologi*. De deltagende forskere er seniorforsker Ninna Nyberg Sørensen fra afdelingen for migration og global orden ved Dansk Institut for Internationale Studier, professor Mikkel Rytter fra afdelingen for antropologi ved Aarhus Universitet og seniorforsker Tina Gudrun Jensen fra institut for migration, diversitet og velfærd ved Malmø Universitet. Efter en række indledende mailudvekslinger fandt samtalen sted over Teams en eftermiddag i december 2022. Den bragte forskerne ind på mange forskellige emner – såsom forholdet mellem antropologi og migrationsforskning, politisering af forskningsfeltet og migrationsforskerens rolle i samfundet.

Antropologiens bidrag til forskningen i migration

Undervejs i samtalen kom spørgsmål op om, hvordan de tre forskere identificerer sig i forhold til antropologi og migrationsforskning. For alles vedkommende viste det sig at være situationsbestemt. I nogle situationer identificerer man sig som antropolog, i andre situationer som migrationsforsker og i atter andre som antropolog med fokus på migrations- og flygtningeforskning – eller noget helt andet. For to af forskerne kan den ofte kontroversielle identitet som „migrationsforsker“ føre til, at man af og til identificerer sig med nogle andre felter, for

eksempel urban antropologi eller religion som en måde at sætte parentes om det politiserede migrationsfelt. Mikkell gør opmærksom på, at en sådan form for rammesætning præger den antropologiske fagtradition:

Hvis vi kigger tilbage på faghistorien i antropologien ... nogle af de første, der begynder at arbejde med urbane studier eller bymiljøer historisk, er vel Manchesterskolen, som gør en dyd ud af at studere i minebyer i Afrika, der jo netop var en smeltedigel af folk, der kom fra landsbyerne i oplandet og skulle arbejde i minerne. Mange af de studier fokuserede på etniske former, grupperinger, tribalisme, ritualer – kort sagt, hvordan man lever i det pulserende urbane miljø. Og det er bare sjovt. Jeg tror, vi kan komme på mange kollegaer, der aldrig nogensinde ville kalde sig migrationsforskere, men hvis man ser på, hvad de egentlig arbejder med, for eksempel spørgsmål om grænsestudier, identitet, spontane eller statsregulerede forflytninger på grund af krig, hungersnød eller naturkatastrofer, så kunne de lige såvel springe ud som migrationsforskere. Deres forskning kunne sagtens optræde i migrationstidsskrifter. Så det handler jo også om nogle interne, måske politiske, skillelinjer inden for antropologien, om hvordan vi identificerer og grupperer os i diverse subdiscipliner.

Hvad angår antropologiens specifikke rolle i migrationsforskningen, er de tre forskere enige i, at antropologien har sit eget unikke bidrag til migrationsforskningen, som i høj grad er tværdisciplinær og delt af mange forskellige discipliner som blandt andet politologi, økonomi og sociologi. Meget af den samfundsvidenskabelige forskning er præget af tal og statistikker som blandt andet registerdata, der er baseret på en ophobning af viden om hver enkelt borger i Danmark, hvorfra myndigheder, journalister eller forskere kan „trække viden“ om forskellige grupper i samfundet. Det er ofte denne type tal og statistik, der tegner den politiske debat om migration, flygtninge og indvandrere. Her kan antropologien imidlertid bidrage med en anden type mere erfaringsnær viden, pointerer Mikkell: „Lila Abu-Lughod foreslog i *Writing against Culture* (1990), at vi begynder at skrive ‘etnografier om det partikulære’. Altså, at betone de etnografiske beskrivelser og prøve at vise, hvad det er for nogle virkeligheder, der ligger bag de mange tal og statistikker, som vi alle sammen bliver bombarderet med i det dominerende vidensregime.“

Noget af det særlige ved det antropologiske perspektiv på migration er, at det tager udgangspunkt i migranternes egne oplevelser og erfaringer i modsætning til andre discipliner, som først og fremmest ser på migration ud fra „modtagerlandets“ perspektiv.

Ninna: Jeg tror, mange antropologer vil sige, at de forsøger at forstå mobilitetsprocesser fra migrantens perspektiv, at forstå, hvordan øget grænsekontrol, menneskesmugling og trafficking leder mennesker til at leve skyggetilværelser, hvordan det er at vente i lange perioder, i transit, altså, hvordan livet på ‘stand

by' ser ud fra et migrantperspektiv. Eller hvad virkningen af migrationspolitik er på levet liv og omvendt.

Ninna påpeger, at antropologien har spillet en rolle i forhold til at sætte fokus på mobilitet som noget, der på flere planer er et generelt træk ved migration:

Jeg tænker også, at antropologien som disciplin, i hvert fald internationalt set, har spillet en væsentlig rolle i at flytte forskningsdagsordenen fra migration til mobilitetsstudier, flytte forskningsdagsordenen fra at opdele befolkningsbevægelser i enten frivillig eller tvungen migration og forstå, at mange bevæger sig ind og ud af legale kategorier over tid.

Migrationspolitik skaber forskellige typer vilkår for, hvordan forskellige kategorier af migranter kan leve deres liv. Her har antropologiske studier af politik-områder stadig meget at bidrage med på dansk grund, mener Tina:

Jeg synes, at der er aspekter af antropologiske perspektiver, der mangler. Det, som Marianne Gullestad har lagt ud med, at for at studere 'minoriteten' må vi tage udgangspunkt i 'majoriteten'. Og blandt andet se på, hvordan politikken formulerer særlige 'problemområder' som for eksempel integration. Jeg synes faktisk, at vi som antropologer kunne lave flere antropologiske policyanalyser, som har fokus på måder, hvorpå politikområder udgør kulturelle klassifikationsredskaber, der konstruerer særlige subjekter, objekter og steder og definerer og former problemer med henvisning til særlige gældende samfundsværdier.

De tre forskere erkender, at de tidlige danske antropologiske studier af migration har haft en tendens til at eksotificere sine forskningsobjekter, blandt andet ved at etnificere forskellige problematikker; en tendens, som de ser positivt på, at antropologien er på vej væk fra.

Ninna: Jeg synes, antropologien har bevæget sig langt væk fra den eksotificerende og nogle gange essentialiserende måde at se verden på. Det synes jeg, at vi er ude over, men vi er stadig ikke særligt komparative i vores tilgang til større samfundsmæssige problemer, som stadig diskuteres specifikt i forhold til minoritetsgrupper, primært etniske, men også andre minoriteter. Mange problemer er ikke bundet til en særlig gruppe eller en særlig kontekst. Det mener jeg, at debatten om vold og mord på kvinder, som endelig er kommet op i en dansk sammenhæng, viser. Efter i en årrække at have talt om 'æresdrab' som noget, særligt muslimske mænd bedriver, ser vi nu, at nej, det er faktisk ret udbredt – også blandt etnisk danske mænd.

Tina: Jeg har også beskæftiget mig med vold mod etniske kvinder herhjemme, hvor det tydeligt fremgik af de forskellige statistikker, at mange af de her kvinder var familiesammenførte, men med danske mænd. Det var jo så ikke de kvinder, man snakkede om, selvom de faktisk fyldte en del af statistikken.

Hvad angår spørgsmålet om, hvor migrationsforskningen er på vej hen, er de tre forskere enige i, at sammenhængen mellem klimaforandring og migration vil dominere det fremtidige migrationsfelt. Dette omfatter ufrivillig immobilitet, sultkatastrofer, fødevareknaphed og potentiel voldelig konflikt samt farlige migrationsruter og ventetider i asylcentre. Det vil givetvis også lede til nye kreative former for sikkerhedsliggørelse af migration i form af mere kontrol, regulering og overvågning samt evt. brug af algoritmer til at forudsige nye trends og migrationsbevægelser – både på regionalt og globalt niveau. Endelig gætter de på, at koblingen mellem udviklingsbistand og hjemsendelsesordninger (deportationer) vil blive et endnu mere centralt antropologisk forskningsfelt, der sigter mod at belyse de sociale, politiske, og økonomiske implikationer og de menneskelige erfaringer knyttet til de nye ordener og relationer mellem det globale syd og nord.

Den antropologiske vidensproduktion og politisering af migrationsforskning

Mikkel gør opmærksom på antropologers forpligtelse på virkeligheden, men at denne kan være svær at stå ved i et forskningsfelt, hvor forskere gang på gang beskyldes for politisering:

En sætning fra Kirsten Hastrup, som jeg altid har med mig, er mantraet om, at antropologer er forpligtede på virkeligheden. Det gælder også inden for migrationsfeltet. Vi er som etnografer nødt til at tale med folk og prøve at forstå folks livssituation. Når man for eksempel i studier med flygtninge i Danmark igen og igen hører, at folk er bange, at de frygter fremtiden, og de er usikre, de er eksistentielt angste og sover ikke om natten, at de er traumatiserede, så er det jo det, studierne kommer til at handle om. Men det gør vel ikke, at flygtningeforskere, der arbejder i Danmark, politiserer? Vores studier kommer imidlertid til at tale imod det flygtningeregime, som eksisterer lige nu. Men 'so be it', forskeren er jo forpligtet på den virkelighed, hun eller han møder. Vi kan ikke bare opfinde en anden virkelighed. Jeg kan jo ikke bare tale med nogle andre flygtninge, der synes, det er dejligt at arbejde for 40 kroner i timen, eller gerne vil tilbage til Syrien. Det er ikke virkeligheden. Og det er der, hvor kritikken af migrationsforskningen, for mig at se, nogle gange rammer helt ved siden af skiven. Migrations- og flygtningestudier er et politiseret felt, men det betyder ikke nødvendigvis, at vi som forskere politiserer.

Forpligtelsen på virkeligheden er ikke nem, når der findes mange forskellige antagelser om virkeligheden og især inden for migrationsfeltet i Danmark, som i flere årtier har været stærkt politiseret. Ikke mindst forekommer medie billedet

og de sociale medier at have deres helt egne dagsordener i forhold til de historier, de bringer. De tre forskere har forskellige erfaringer med både grundforskning og anvendt forskning om migration, og de deler en oplevelse af, at det er vanskeligt at have en forskningsbaseret kritisk position i et stærkt politiseret felt – en diskussion, som har fyldt en del i medierne i de seneste år.

Ninna: Jeg synes, der er et dilemma mellem, at vi på den ene side skal gøre vores forskning relevant for de samfund, vi arbejder i, og på den anden side kritiseres for politiseret forskning, når vi blander os i debatten. Forskningsråd og private fonde beder os i stigende grad om at forholde os til den samfundsmæssige relevans af vores forskning. Der er også en stigende forventning om, at vi skriver kronikker, går på i Deadline, i P1 Morgen osv. og svarer på aktuelle spørgsmål om migrations- eller flygtningerelaterede forhold i Danmark, Europa og resten af verden. Når vi så gør det, er det ikke sjældent at få særdeles kritiske bemærkninger i kommentarsporet om enten helt at have misforstået problematikken eller at levere holdningsbaseret viden. Og selvfølgelig skal vi have styr på vores data. Man må kunne underbygge det, man siger, fint nok, ikke, men det er bare ikke altid tilstrækkeligt, når man siger noget, der er upopulært ... Altså, jeg har i mange år argumenteret for, at en omdirigering af udviklingsbistanden til lande, der sender mange migranter og flygtninge, ikke nødvendigvis har en begrænsende effekt. Det er ikke altid et populært synspunkt, men vi har forsket rigtig meget i det, vi holder øje med, hvad vores kollegaer forsker i, og hvilke resultater de når frem til, og der er bare ikke evidens for, at det skulle hænge sådan sammen – tværtimod.

Tina: Når jeg hører dig tale, så tænker jeg, at det er, som om der ikke rigtig er plads til forskeres kritiske forholden sig til politikken. Hvilket jo er en funktion, som er vigtig, for eksempel hvis man opdager praksisser, der er direkte diskriminerende i forhold til grupper.

Mikkel: Det, som måske har ændret sig, er, at den autoritet eller i hvert fald den tiltro, der var til universitetsforskere eller seniorforskere ved forskningsinstitutioner, synes at have forskubbet sig. Det omfattende system, hvor vores arbejde hele tiden bliver testet i peer review-processer, for eksempel af tidsskifter og forskningsfonde, er ligesom blevet devalueret. Det er tilsyneladende blevet helt legitimt at gå ud fra, at forskning mere eller mindre baseres på mavefornemmelser og kaffeslabberas rundtomkring.

Er vi nogle cherry pickers? Den svære forvaltning af positionen som migrationsforsker

Kritik af forskere og deres forskning er et ofte diskuteret emne blandt migrationsforskere, inklusive de tre involverede i samtalen. Samtalen kommer ind på, om migrationsforskere måske er nogle tyndhudede crybabies, der er alt for

usikre på deres egen position, har svært ved at tage imod kritik og hellere vil krybe i et musehul end at give seriøse modsvar. Eller om det handler om, at man som migrationsforsker har større risiko for at blive udsat for en shitstorm på de sociale medier eller i værste fald få trusler på livet af for eksempel xenofobe nationalistiske grupper og derfor er påpasselig med, hvordan man eksponerer sin forskning.

Mikkel: Medielandskabet har jo ændret sig. I de traditionelle medier er der uddannede journalister, der arbejder på historier, og en redaktion, der, i hvert fald i den ideelle verden, vurderer, hvad der er skidt og kanel. Men samtidig har vi fået sociale medier, hvor der virkelig kan komme nogle voldsomme ting op. Det er mit indtryk, at mange forskere, inklusive mig selv, ikke deler faglige observationer eller engagerer sig i diskussioner på sociale medier, fordi det simpelthen bliver for eksplosivt, og man bliver for sårbar [over] for alle mulige former for kritik og anfægtelse, som handler om alt muligt andet end den tekst, man har skrevet, for den er der meget sjældent nogen af kritikerne og SoMe-krigerne, der har læst.

Dette sætter forskerne i en paradoks situation, fordi de på den ene side er forpligtet af deres arbejdspladser til at være synlige, optræde i medierne og promovere deres forskning, og på den anden side er forskerne ikke rigtig trænet i den ofte svære opgave at formidle i et politiseret forskningsfelt.

Ninna: Jeg synes jo, det er en rimelig forventning at have, at når vi arbejder for offentlige midler, så står vi til rådighed med vores viden; vi blander os i debatten og giver et besyv med, og det gælder jo ikke bare for migrationsforskning. Men fordi migrationsforskning eller migrationstemaet har været så politisk sprængfarligt, har det gjort rollen vanskelig, fordi vores resultater ofte viser noget mere komplekst, at der er mange flere niveauer i et givet udsagn. Og allerede der bliver meddelelsen lidt for kompleks, fordi, jamen, hvad så, hvad vil du foreslå? Hvad er løsningen så? Du bliver afkrævet løsningsforslag. Med løsningsforslag bevæger du dig ind i det politiske felt. Jeg forsøger at begrænse mig til at gøre opmærksom på sammenhænge, det måske kunne være en god idé at lægge til grund for politikker, så de kan få den tilsigtede effekt.

Hvad angår migrationsforskerens rolle i samfundet, er den type viden, man leverer som forsker, præget af dybde og kompleksitet. En udfordring kan være at koble denne type viden til virkeligheden og gøre den brugbar, som Ninna beskriver. Men ofte handler det også om, at forskere producerer en type viden, som for eksempel politikere vælger fra, fordi det ikke passer til deres dagsorden. Denne form for bias gør det svært at se, om forskere overhovedet har en rolle i samfundet. Derfor er forskerens rolle måske en helt anden, som Mikkel foreslår:

Mikkel: Jamen, én rolle kunne jo være at træde et skridt tilbage fra hele det scenarie, du præsenterer her. Det minder på mange måder måske lidt om det, som I skriver om, Ninna, du og Thomas Gammeltoft-Hansen i jeres bog *The Migration Industry* (2012), men her taler vi om 'The Integration Industry', altså ikke bare om, hvordan 'integration' forstås og praktiseres i diverse kommunale programmer, men om en mere omfattende problematisering af, hvordan 'integrations-tænkning' former vores forståelser af stat, samfund og befolkning – hvad det er for en type viden, der produceres og cirkuleres, og hvad det er for nogle strukturer og økonomier, der tegner feltet. Man ville givetvis kunne designe nogle forskningsprojekter, der gjorde hele det komplekse 'integrationsfelt' til genstand for analyse ... Så jo, måske er der tendens til, at vi nogle gange, som du nævner, Ninna, er 'cherry pickers', der laver mindre ambitiøse projekter, hvor vi så taler med x antal flygtninge eller kvindelige migranter eller det ene og det andet i stedet for at prøve og forstå og analysere den større politiske økonomi i forhold til nogle af disse spørgsmål. Dette gælder måske særligt for studier, der som mine egne tager udgangspunkt i en dansk kontekst. Vi har risiko for skyklapper og ekstra mange blinde punkter, fordi vi arbejder i eget samfund. Vi skal øve os i at stille os udenfor og kigge på hele det omfattende 'integrationsfelt', som har taget form over de seneste årtier i Danmark.

Antropologer i kritisk dialog

Der har de senere år været forskellige og ofte modsatrettede positioneringer blandt antropologer, der beskæftiger sig med migration. Dette har blandt andet medført en kritik fra „egne rækker“, der har udspillet sig på forskellige måder, blandt andet på medieplatforme.

Ninna: Vores egen kritik og selvkritik er nogle gange også meget virksom i det her felt. Og det er den selvfølgelig, fordi feltet er politiseret, og man sidder måske med nogle data, hvor man tænker, hmm, har jeg lyst til at skrive om det her? Hvad kan det blive taget til indtægt for? Især når man arbejder med blandt mennesker, der måske bevæger sig gennem irregulære kanaler. Men jeg tror, min politik er, at jeg vil egentlig gerne vil skrive det hele, fordi det er vigtigt. Men så må vi også være åbne for hinanden og ikke lukke munden på det måske kontroversielle synspunkt.

Mikkel: Jeg tænker, at alene det, at der i dag er så mange forskere med baggrund i antropologi på universiteter, i sektorforskningsinstitutioner og på professionshøjskoler, er en markant forskel i forhold til, hvordan det var for 10-15 år siden, hvor der var relativt få, og alle dengang havde hver deres egen 'lille ø', dvs. deres egne regionale interesse og tematiske områder. I dag kæmper vi om de samme forskningsmidler, vi forsøger at komme i de samme tidsskrifter eller få de samme opgaver, og på den måde kommer der også en helt anden dynamik, som sikkert har bidraget til den politisering, vi talte om tidligere – og den skepsis, der er rettet mod antropologien fra nogle dele af offentligheden.

En afsluttende opfordring fra de tre samtalende forskere er, at de forskellige fagmiljøer sammen med Antropologforeningen og Dansk Etnografisk Forening sætter flere debatarrangementer for antropologer, der har migration som forskningsfelt, så der på den måde kan blive indledt en ordentlig kritisk dialog om antropologiens – herunder migrationsforskningens rolle – i samfundet, i nutid og fremtid.

Deltagerne

Ninna Nyberg Sørensen er seniorforsker ved Dansk Institut for Internationale Studier, afdelingen for Migration og Global Orden. Hun er aktuelt forskningsleder på forskningsprogrammet Complex Pathways of Climate Mobility for Children and Youth in Ethiopia – PATHWAYS og forsker derudover i forholdet mellem migration, konflikt og udvikling.

Mikkel Rytter er professor ved afdeling for antropologi, Aarhus Universitet. Han er aktuelt forskningsleder på projektet Reorienting Integration, der følger congolesiske kvoteflygtninges ankomst, bosætning og veje ind i danske verdener. Han er del af ledelsen i MIAU – Centre for Migration and Integration Research, Aarhus University.

Tina Gudrun Jensen er seniorforsker ved Malmø Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM), Malmø universitet. Hendes forskning har fokus på diversitet og sameksistens i by- og boligområder i Danmark og Sverige. Hun er del af forskningsprojektet ReROOT – Arrival Infrastructures as Sites of Integration for Recent Newcomers.